

ALGUNS DOCUMENTS DE PERE EL GRAN RELATIUS A ORFEBRERIA

Sota el títol «Joiels i trossell de Madona Constança», Daniel Girona Llagostera va publicar, dins el seu treball *Mullerament de l'infant Pere de Catalunya amb Madona Constança de Sicília*, un llarg document extret de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (reg. 17, f. 14), que duu l'encapçalament *Joye assignate pro domina Constancia*.¹ Es tractava, segurament, de joiells que el rei Mamfred havia donat a la seva filla, perquè estan valorats en moneda siciliana, i també perquè, segons fa observar Girona, «probablement l'original procedia de Sicília, i l'escrivent de la cúria reial catalana no entendria certament moltes paraules», la qual cosa explicaria els defectes de transcripció que apareixen en la còpia del registre.² En opinió nostra, aquests joiells devien formar part de les 50,000 unces d'or que Mamfred va comprometre's a pagar com a dot de la seva filla, «inter aurum et argentum et lapides preciosos».³ Per aquest motiu no creiem que es pugui parlar, com fa Girona, a propòsit d'aquests joiells, de «trossell de Madona Constança». En canvi, ens sembla encertada la importància que dóna al document, com a aportació al coneixement dels costums de l'època, i més concretament, podríem afegir, a l'estudi de l'orfebreria.

Per contribuir a aqueix estudi donem a conèixer a continuació uns quants documents més, tots relacionats amb Pere *el Gran*, part només dels que contenen els registres d'aquest rei. Els joiells, sense exclusió de la corona, constituïen fins a un tal punt aleshores, sia mitjançant venda, sia mitjançant empenyorament, valors de ràpid intercanvi i cotit-

1. Dins *Primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, 285-290.

2. *Id.*, 285, n. 1.

3. *Id.*, 264.

zació, que sovint no és altre el motiu de llur aparició en els documents. Aquest és el cas dels documents núms. 1 i 2. En el primer es tracta de joiells que Pere *el Gran*, quan no era sinó primogènit dels regnes, va empenyorar a diversos mercaders de Siena, i el seu pare Jaume I lloa i confirma les obligacions i penyores. El segon és una llista de joiells que l'infant Pere va lliurar a fra Bernat de Gualba perquè servissin «per la penyora de Pontons» (doc. núm. 2). L'infant (ho sabem per altres documents) estava en tractes amb Blanca de Creixell per comprar-li els castells de Creixell i Pontons (maig-juny 1276). El seu fidel Astruc Ravaya, batlle seu, menava la negociació. I l'infant l'havia autoritzat per obligar i empenyorar joiells i altres coses per raó de la dita compra.⁴ I creiem que els joiells lliurats a fra Bernat de Gualba no tenien altra destinació immediata que d'ésser empenyorats per a la compra de Pontons, ensems amb altres que són alludits al començ del document.

La mort de Jaume I (27 juliol 1276) va plantejar la qüestió dels joiells que el monarca deixava empenyorats. A això es refereixen els documents núms. 3 i 4. Ambdós són datats a Xàtiva el 28 d'agost de 1276. En l'un, el rei Pere agraeix a Guillem Sa-Roca tot el que ha fet del que tenia del difunt rei Jaume i el que li ha enviat a dir sobre els joiells empenyorats que li van pertànyer, i li prega que per amor seu i en nom seu, redimeixi els que havia mutuat a Barcelona, Girona, Lleida i altres llocs. En l'altre document Pere *el Gran* s'adreça a tots aquells que tinguin joiells obligats en penyora o en altra manera pel rei Jaume, i els informa que n'ha encarregat a Guillem Sa-Roca, ciutadà de Barcelona, la redempció i la recuperació. Els mana, doncs, que, un cop satisfetes per Sa-Roca les predites obligacions, li lliurin els joiells.

Encara a objectes deposats pel *Conqueridor* es refereix el document núm. 5. Es tracta, però, aquest cop, no de joiells, sinó de creus i altres ornaments eclesiàstics deposats per Jaume I al castell de Gardeny. Pere el Gran reconeix haver-los rebut de fra Guillem de Miravet i de fra Romeu Burget, comanador i cambrer, respectivament, d'aquella casa.

El document núm. 6, en fi, ve a ésser una mena d'inventari dels joiells i pedres precioses, molt nombrosos, que el batlle Jucef Ravaya va tornar al rei, pel juliol de 1279. El document és datat a València el dia 2, i Pere *el Gran* hi reconeix i confessa haver rebut els dits joiells, alguns

4. Tractem d'aquesta qüestió en la nostra obra, encara inèdita, *Pere el Gran*, Primera part: *L'infant*, cap. XII.

dels quals ens semblen correspondre, per la descripció que en dóna el document, a alguns dels descrits en el document núm. 2, és a dir, a alguns dels que va endur-se'n fra Bernat de Gualba «per la penyora de Pontons». I el fet que es trobessin ara en mans de Jucef Ravaya confirmaria la nostra interpretació: fra Bernat hauria dut els joiells a Astruc Ravaya; el jueu els hauria empenyorat per obtenir diners per a la compra de Pontons; després, ell mateix o el seu parent Jucef (fill, si no m'erro) els hauria desempenyorats, tots o alguns; i, amb altres joiells, els hauria tornat al rei Pere. El rei, però, al final del document, dóna ordre al jueu de lliurar-los tots a la reina, la seva «caríssima muller». Potser alguns, potser tots, li pertanyien. Uns quants, però, no havien d'anar a mans de la reina. El monarca (i cal assenyalar-ho també, en aquest document, com una altra notícia d'ordre polític i eclesiàstic) havia decidit l'immediat lliurament, als arquebisbes de Narbona i d'Arles, dels joiells que encapçalen la llista, tot en qualitat de penyora pels diners de la dècima i en compliment dels que ja havia depositat en poder del Temple amb la mateixa finalitat.

Encara caràcter polític podríem trobar en les àguiles o «senyals d'àguiles» que ostenten alguns joiells. Són relativament nombrosos en els documents 2 i 5 — un altre possible motiu per relacionar-los amb Constança de Sicília.

Quant als joiells en ells mateixos, hi trobem copes, pitxers, «un bag d'argent ab anell» (doc. 2), nòscules o noscles, braçals i braçaleres, taixells, corones. Les copes, d'or o d'argent, apareixen nues o ornades amb pedres precioses i, alguna vegada, amb esmalts. En el document 6 n'hi trobem una d'argent, daurada, en què hi és representada una tenda amb els homes que la construeixen, i, en el cap del copó, hi ha una perdiu de màstic. També se n'hi descriu una amb el signe del lleó. Els pitxers, d'argent, són amb broc o sense broc. N'hi ha amb «senyal reial», «a barres» i «a bastons», i dos d'ells tenen una àguila en el cap dels cobertors (doc. 6). Les noscles són complicades, d'or o d'argent, ornades amb cameus, amb pedres precioses, amb paons o àguiles, amb imatges d'homes i imatges del rei i la reina, és a dir, de Pere *el Gran* i Constança de Sicília. Els braçals (doc. 2) són d'or, formats de diverses peces (quatre en els descrits), ornats de pedres precioses. Les braçaleres, esmentades en el document 6, són també d'or, ornades de pedres precioses, tant en el cercle como en el cap. Els teixells, així els descrits en el document 2, com els que descriu el document 6, són

d'or, amb el senyal de Salomó i amb àguiles. Cal advertir que del nombre — sis — i de la descripció podem deduir que es tracta dels mateixos teixells en ambdós documents. Quant a les corones, no en trobem sinó una en tota aquesta documentació, però ben descrita, amb les seves onze peces i la seva abundor de pedres precioses : balais i robins, perles i maragdes. Aquestes pedres, amb safirs, granats i turqueses són les que s'esmenten en aquests documents. També s'hi esmenten (però ja no es tracta de joiells) les fressadures, o sigui els brocats. En totes les descrites (docs. 2 i 6) hi figuren nombroses rodes d'or (vint-i-quatre i vint), amb imatges de reis i àguiles en una d'elles, i senyals d'àguiles en una de les altres.

DOCUMENTS

1

[Saragossa, 21 setembre 1263.]

Noverint universi. Quod nos Jacobus, Dei gracia, Rex Aragonum et cetera. scientes et recognoscentes quod carissimus filius noster infans Petrus et Guilbertus de Crudiliis, miles, eius vice (*sic*) et mandato, obligavit et causa pignoris tradidit vobis Janerafo Alderbrandina, Beneduccho Bonacolta, mercatoribus senensibus et sociis vestris et vobis E. Guilaberti, mercatori, filio G. Guilaberti de Sancto Antonino, joyas quasdam suas, scilicet coronas et garlandas aureas et gulfas et munilia aurea et quasdam alias joyas pro quibusdam summis unciarum auri et pro pactis contentis in cartis publicis factis per Berengarium F. et Johannem de Senis, Montispesulani (?) notarios, ipsas obligationes et pignorum predictarum donaciones laudamus et confirmamus vobis mercatoribus et vestris antedictis promittentes vobis et vestris quod contra predicta vel alio predictorum non veniemus nec aliquem venire permitemus, immo ea observabimus et faciemus inviolabiter observari. Data Cesarauguste, .xi. kalendas octobris anno domini .M^o.CC^o.LX. tercio.

Arx. Cor. Aragó, reg. 12, f. 117.⁵

2

[1275 o 1276.]⁶

[.....⁷] les altres penyores qui escrites son en aquest libre que se'n porta frare Bernat de Gualba, li feu liurar lo Infant, per la penyora de Pontons, aquestes daval escrites més :

5. Còpia fragmentària d'aquest document figura entre papers de Ludwig Klüpfel, que ens foren comunicats, anys ha, pel professor Finke.

6. L'inventari es troba entre documents de l'any 1275, però això en aquests registres no és cap indicati segur, i Pontons fou comprat per l'infant Pere pel juny de 1276.

7. Foradat.

Primerament una copa cobertrada d'argent e ab ymages d'omens e ab ezmalts clars e ab moltes....⁸ failne una pera.

Item una copa d'aur cobertrada ab peres e ab esmalt clars de que fail una pera.

Item una copa d'argent cobertrada e daurada menys de pedres.

Item dos pitxers d'argent daurats a barres menys de brocs.

Item altres dos pitxers d'argent la un ab broch e l'altre menys de broch.

Item un bag d'argent ab anel.

Item una noscula d'aur en que a un paó ab dues cames de paons en que a set safirs e .v. balays e .x. perles grossetes e d'altres perles menudes e lo fil de les cames, e a y atressí d'altres perles menudes, maragdes e safirs.

Item altre nosclo d'aur ab images de Rey e de Reyna, ab dos paons desús e dos leons deús en que a .vii. safirs majors e .vii. rubiz majors e .xi. perles grosses e d'altres perles e peres menudes, maracdes, safirs, balays e turqueses.

Item dos braçals d'aur, caschú de .iiii. peçes, e a y entrambdós .xxiii. entre rubiz e balays, e fall de l'un un balays ab la sua encastadura, e a en caschú .xxxii. perles grossetes e d'altres perles e perles menudes, maracdes e balays.

Item .vi. teyels d'aur a seyal d'àguila fets a obra de seyn Salamó e .iiii. miyes lunes d'aur ab esmalt el mig e tres landetes d'aur planes ab forats.

Item un troz de fresadura en que a .xxiiii. rondes d'aur ab images de Reys e d'àgiles e .xli. trossets d'aur quax a puntas qui acloen les orles.

Item altre troz de fresadura d'aquela obra metexa en que a .xxiiii. rodes d'aur e .xliii. troçestz d'aur quaix a puntas qui acloen les orles.

Item altre troz de fresadura d'aquela obra metexa ab senyal d'àguiles tan solament en que a .xx. rodes e .xxxviii. puntas d'aur que acloen les orles.

Item altre troz de la obra metexa en que a .xx. rodes e .xxxix. trossets d'aur e la cloida... (?).

A.C.A., reg. 35, f. 54.

3

[Xàtiva, 28 agost 1276.]

Infans Petrus etc. fidelibus suis Guillelmo Zarocha salutem et gratiam. Regraciamus vobis de hiis que fecistis super eo quod a domino Rege felicis recordacionis, patre nostro, tenebatis et eciam illud quod misistis dicere per Bartholomeum de Villafrancha, scriptorem nostrum super pignoribus seu yoyis redimendis que fuerint eiusdem domini Regis. Quare nos rogamus quatenus amore nostri dictas yoyas redimatis pro nobis quas videlicet mutuaveritis in Barchinona, Gerunda et Ilerda et in alis (*sic*) locis, et in hoc faciatis nobis servicium et nos satisfaciamus vobis de eo pro quo dictas joyas redimetis ad voluntatem nostram. Data Xative .vi^o. Kalendas Septembris anno domini .M^o.cc^o.lxx^o. sexto.

A. C. A., reg. 38, f. 24.

S. Forat.

4

[Xàtiva, 28 agost 1276.]

Infans Petrus etc. fidelibus suis omnibus illis qui yosas (*sic*) tenent pignori obligatas vel alio modo a domino rege felicis recordacionis patre nostro predicto, salutem et gratiam. Noveritis nos mandasse Guillelmo de Rocha, civi Barchinone, quod pro nobis redimat et recuperet omnes joyas predictas et solvat illud pro quo sint obligate. Quare mandamus vobis quatenus eodem Guillelmo de Rocha santisfacientem vobis loco nostri de predictis obligacionibus dictas joyas sibi tradatis et restituatis et cum eas sibi tradideritis nos erimus inde contenti. Data Xative .vi^o. Kalendas Septembris anno domini .M^o.CC^o.LXX°. sexto.

A. C. A., reg. 38, f. 24.

5

[Barcelona, 25 setembre 1278.]

Nos Petrus Dei gratia etc. Confitemur et recognoscimus recepisse et habuisse a vobis fratre Guillelmo de Miraveto, comendatore et fratre Romeo Burgeti, camerario domus Gardenii, illas capellas sive omnes res capellarum cum crucibus et aliis ornamentis ad ipsas capellas pertinentibus quas dominus Jacobus pater noster apud ipsam domum Gardenii deposuerat. Et quia de ipsis capellis et crucibus et rebus omnibus capellarum a vobis bene paccati sumus, renunciamus excepcioni dictarum capellarum seu rerum ipsarum non receptorum et doli, vos et omnia bona templi inde penitus absolventes. Et si forte pro predictis capellis vel pro aliquibus rebus ipsarum capellarum vobis vel templo questio in iudicio vel extra ab aliquo seu aliquibus moveretur, promittimus vos et bona templi omnia ubique servare inde indempnes et opponere nos deffensionis vestre. Datum Barchinone, .vii^o. kalendas octobris.

A. C. A., reg. 40, f. 162 v.

6

[València, juliol 1279.]

Noverint universi quod Nōs Petrus dei gracia Rex Aragonum recognoscimus et confitemur vobis Juceff Ravaya, fidei baiulo nostro, quod reddidistis nobis enchrinia infra scripta videlicet unam coronam de undecim peciis in qua sunt quadraginta quinque inter balays et robis grossos et undecim comunes. Item viginti sex safiri grossi. Item sex maracdi grossi et undecim comunes. Item quadraginta novem perule incastate et octuaginta quinque perule in filo inferiore eiusdem corone et alii lapides minuti, balays et maracdi, et de hac corona non deficit aliqua petra. Item reddidistis nobis quandam nosculam auri cum duabus camis cum ymaginibus regis et regine que came sunt cum ymaginibus pavonum, et catenate ipsarum camarum non sunt integre et est unus safirus grossus in medio dicte noscule et alii decem safiri grossi et undecim comunes et in qualibet cama

sunt sexdecim safiri comunes. Item undecim balays grossi. Item sex perule grosse et triginta sex perule minute et .III. maracdi grossi et alii lapides minuti, balays, maracdi, saffiri. et de hac noscula in capite [coponis] quo firmatur deficit unus grossus lapis. Item reddidistis nobis quandam aliam nosculam auri cum duabus camis cum ymaginibus aquilarum cum quadam nachera grossa in medio et cum undecim perulis grossetis et viginti septem perulis mediocribus incastatis sine illis qui sunt in filo quod est in circuitu dicte nachere et aliis perulis minutis. Item viginti octo balays inter magnos et comunes. Item viginti .III.^{or} maracdes grossetas. Item viginti octo saffiros inter grossos et comunes et aliis lapidibus minutis, maracdis et balays, et deficit inde unum membretum de illis qui sunt in corona versus lapidem qui ibidem esse debebat. Et omnia predicta enchrinia cum a vobis recuperaverimus incontinenti tradimus Petro Marsagalli qui ea de mandato detulit et pignore tradidit archiepiscopis Narbone et arelatensis pro pignore denariorum decime ultra illa enchrinia que iam pro predictis pignoribus deposueramus penes templum. Item reddidistis nobis quandam cupam argenti de auratam cum copertoria cum tenda et hominibus qui eam construunt cum lapidibus superius et sunt in dicta cupa octo saffiri et viginti quinque granati et undecim turquessie et octo perule, et in capite coponis est quadam perdix de amastich, et intus in dicta cupa sunt duo balays circumdati viginti maracdis parvis, et sunt ibidem duo incastamenta in quibus non sunt lapides, et erant lapides que desunt inde quadam turquessia et quadam granata. Item reddidistis nobis quandam cupam auri cum esmeraldis viridibus in qua sunt decem saffiri grosseti et octo granati grossi et nonaginta inter saffiros et granatos comunes et sex decim perule parve in capite coponis et de hoc deest quoddam granatum grossum cum suo castono. Item reddidistis nobis unam cupam argenti de auratam cum signo leonis. Item duos picherios argenti unum cum brocam et alium sine broca cum signum regali. Item duos picherios argenti sine brocis factos a bastons uno de aurato et alio albo et cum aquila in capite cuiusque cohoptoris. Item unam paluam argenti, que omnia enchrinia nobis tradidistis et nos a vobis ea recepimus et habuimus. Item reddidistis nobis duas braçalerias auri in qualibet quarum sunt .III.^{or} petre et in qualibet petra sunt tres balays incastati cum maracdis in circuito et octo perule grossete cum balaxetis in capite et aliis perulis minutis, et de .I.^a ipsarum braçaleriarum deficit de .I.^a petra unus de dictis balays cum suo incastamento. Item reddidistis unam nosculam cum uno capmeu in medio cum ymaginibus hominum in qua sunt quinque saffiri et octo balays grossi et .III.^{or} maracdi grossi et duodecim perule inter magnas et comunes et alii lapides minuti, maracdi et balays, et de hac noscula nichil deest. Item reddidistis unam nosculam cum ymaginibus Regis et Regine cum pavonibus super capite et leonibus in pedibus, et sunt in ea septem saffiri grossi et septem balays grossi et undecim perule grossete et alii lapides parvi et maracdi, saffiri et turquessie et perule, et de hac noscula nichil deest. Item reddidistis nobis unam nosculam cum ymaginibus pavonum in qua sunt septem saffiri grossi et quinque balays et alii lapides et perule, et de hac noscula nichil deest. Item reddidistis nobis duos troços de freçadura in quibus sunt inter ambos quadraginta octo rote auri cum signo aguilarum et septuaginta quinque punte que claudunt ipsas rotas. Item reddidistis nobis duos troços de freçadura in que sunt inter ambos quadraginta octo rote auri cum signo aguilarum

et reginarum et octuaginta .IIII.^{or} punte que claudunt dictas rotas. Item reddidistis nobis sex texellos auri factos cum signo Salomonis et aquilarum et .III. lendas auri et quatuor pecias auri que claudunt texellos, que predicta enchrinia tradidistis de mandato nostri illustri domine Regine Aragonum karissime consorti nostre. Data Valencie .VII. nonas julii anno domini millesimo .CC.LXX. nono.

A. C. A., reg. 46, f. 17 v.

FERRAN SOLDEVILA

Institut d'Estudis Catalans, Barcelona.
Societat Catalana d'Estudis Històrics.